

dc_633_12

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

BALLA TIBOR

A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai.

Tábornagyok, vezérezredesek, gyalogsági és lovassági tábornokok, táborszernagyok

2013

A célkitűzések megfogalmazása

Az emberiség XX. századi története öskatasztrófájának tartott első világégés – vagy ahogyan a kortársak nevezték a Nagy Háború – történetéről az időközben eltelt közel száz év során több könyvtárat megtöltő történeti feldolgozás látott napvilágot. Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejéről, annak első világháborús szerepléséről, a különböző frontokon lezajlott egyes hadműveletekről és csatákról az utóbbi néhány évtizedben ugyancsak számtalan összefoglaló monográfia, tanulmány- és dokumentumkötet, lexikon, részletes tanulmány jelent meg. Ezen művek – amelyek tekintélyes része hadtörténeti munka – szerzői számos fontos kérdésre adtak választ, azonban jónéhány kutatási részterület feldolgozását csak részben vagy egyáltalán nem vállalták magukra. A magyar és a nemzetközi hadtörténetírás például mindedig adós maradt az első világháborús osztrák–magyar tábornoki kar tagjai életpályájának, világégés alatti szereplésének tudományos igényű vizsgálatával és összefoglalásával. A kutatás minduntalan beleütközik a dunai birodalom első világháború alatti katonai elitjéről és magas rangú tábornokairól írt modern, tárgyilagos és részletes életrajzok hiányába. A Nagy Háború eseményeit, hadtörténeti, hadművészet-történeti vonatkozásait tárgyaló szinte valamennyi feldolgozásban találkozunk nevükkel, azonban alig tudhatunk meg róluk közelebbit, nem vagy csak részben rajzolódik ki az életútjuk.

Értekezésem elkészítésével a korszakra vonatkozó hadtörténeti kutatások e téren mutatkozó sok évtizedes hiányának pótlását tűztem ki célul. Vállalkozásom egyedülállónak számít, hiszen egyetlen más nyelven sem létezik olyan részletes és levéltári kutatások eredményeit tükröző összefoglaló szakmunka, amely feldolgozná a Monarchia haderejét irányító – a birodalom férfinépességéből behívott közel kilencmillió katona, valamint a tisztikar egészének létszámához viszonyítva kis állománycsoportot képező –, mintegy 1200 fős, aktív és a háború idejére aktivált generálisokból álló, egységes császári és királyi tábornoki kar legmagasabb rendfokozatú tagjai életpályáját és háborús tevékenységét.

Az általam írt és most benyújtott monográfia – amely közel tíz éves külföldi és hazai levéltári kutatómunka eredményeit tükrözi – e vállalkozás első lépése, s a hiányt csupán részben törleszti, hiszen „mindössze” a legmagasabb rangot elért 178 személy (tábornagyok, vezérezredek, valamint az ugyanazt a rangfokozatot jelentő gyalogsági, lovassági tábornokok és tábornokseregvezetők) adatait tartalmazza.

A kötet megírása során az a cél vezérelt, hogy a hadtörténetírás, a statisztika és a szociológia módszereit alkalmazva életrajzi lexikon formájában összegezve mutassam be a Nagy Háborúban fontos szerepet játszott osztrák–magyar tábornoki kar arculatát, és elkészítsek egy olyan kézikönyvet, amely megkerülhetetlen alaplíként szolgál az adott időszak történetének vizsgálatához.

Értekezésem az előszón kívül két nagy témaegységre, a bevezető tanulmányra és az életrajzi lexikonra tagolódik, továbbá a lexikon rész előtt egy részletes rövidítésjegyzék segít az eligazodásban, amelyben a kitüntetésekkel, a felhasznált forrásokkal és irodalommal kapcsolatos, gyakran előforduló rövidítéseket oldom fel.

A kötet bevezető tanulmányának első fejezetében összefoglalom az első világháborús osztrák–magyar szárazföldi haderő, valamint az azt irányító, tisztikaron belül is elitnek számító, annak mindössze egy-két százalékát kitevő tábornoki kar általános jellemzőit. Ezután bemutatom a tábornoki életrajzok kutatásának célját, nehézségeit, a kutatás módszereit, a téma kutatásához rendelkezésre álló levéltári forrásokat és a felhasznált szakirodalmat.

A bevezetést a kötet második részét képező lexikonban szereplő 178 személy életrajzi adatainak történeti-statisztikai és szociológiai feldolgozása alapján készült tanulmány zárja, amelyben a tábornoki kar több szempontú vizsgálatából adódó legfontosabb eredményeket, következtetéseket, törvényszerűségeket foglalom össze. A bevezetés keretei között elvégzett statisztikai elemzések során csupán a leglényegesebb, a figyelemre leginkább számot tartó szempontokat vettem figyelembe. Fejtegetéseim nem tekinthetők mindenre kiterjedőnek, továbbá eredményeik a tábornoki testület egészére – elsősorban a mintául szolgáló személyek viszonylag csekély száma miatt – csak korlátozottan lehetnek mérvadóak, a további részletes és végleges összefoglaló vizsgálatot csak az összes generálist tartalmazó teljes adatbázis birtokában áll majd módomban elvégezni.

A kötet terjedelmének háromnegyed részét kitevő lexikon részben alfabetikus sorrendben adom közre az 1914 augusztusa és 1918 decembere között a Monarchia haderejében legmagasabb rangot elért és szolgált (ideértve a végig, illetve csak egy ideig aktívan szolgálókat, valamint a már korábban nyugdíjazott vagy egészségügyi okokból várakozási illetékkel szabadságolt és a háború idejére aktivált) 178 osztrák–magyar tábornok életrajzát.

Kutatásaim során az általam vizsgált tábornokok csoportján belül jól körülhatárolhatóan – beosztásra nézve hadtestparancsnoki, illetve rendfokozatot tekintve a gyalogsági, lovasági tábornoki és táborszernagyi szinttel bezárólag – húztam meg a határt. A tábornoki karban alacsonyabb beosztásokat (hadosztály- és dandárparancsnoki szint) betöltött altábornagyok és vezérőrnagyok életpályájának lexikális összefoglalása és történeti-statisztikai vizsgálata munkám folytatásaként, későbbiekben megjelenő kötetekben fog napvilágot látni.

Az értekezés lexikon részében minden egyes személyről a korabeli tiszti minősítési lapok egyes rubrikáit alapul véve, azonos elnevezésű rovatokat tüntettem fel. Elsőként szerepel a generális családi és keresztnéve, valamint – ha rendelkezett ilyennel – nemesi rangja és előneve, általában németül és/vagy magyarul, attól függően, milyen formában és írásmódban találkozunk nevével a forrásokban. Az 1918. december 31-én viselt legmagasabb tiszti rangot is itt szerepeltetem.

Mindegyik tábornoknak megadom a születési és halálozási adatait, a vallását, a családi állapotát, a gyermekei számát és nemét, az apja foglalkozását. Ezt követően felsorolom, hogy milyen iskolákat végeztek, mely nyelveket beszélték, milyen kül- és belföldi kitüntetések kaptak békében és haditetteikért, milyen címeket és rangokat birtokoltak, a birodalom által vívott mely hadjáratokban vettek részt 1914 előtt, milyen ütemben léptették őket elő, hol és milyen beosztásokban szolgáltak, a világégés melyik frontjain harcoltak és mi lett a sorsuk a háború után, gazdagították-e a hadtudományi irodalmat írásműveikkel.

A megjegyzés rovat tartalmazza a tábornokokkal kapcsolatos egyéb fellelhető információkat: az apa és néhány esetben a szintén tábornoki (tengernagyi) rangot elért fiútestvér(ek) nevét és rangját (akinél ismert), a névváltozásokat, a felekezeti hovatartozásban, továbbá a családi állapotban bekövetkezett változásokat (pl. ha valaki elvált vagy többször nősült), a más államok hadseregében teljesített katonai szolgálatra, az öröklött vagy átruházott nemesi címre vagy rangra, az elhalálozás körülményeire, a temetés időpontjára és a pontos nyughelyre vonatkozó adatokat. Külön pontban szerepeltetem az életrajz megírásához általam felhasznált forrásokat és irodalmat.

A kötet végén három nyelvű – angol, német, olasz – tartalmi összefoglaló található, amelyben a mű bevezetőjének legfontosabb megállapításait adom közre.

Az értekezés forrásanyaga és a feldolgozás módszerei

Az értekezés megírása során elsősorban levéltári kutatásaimra, az eddig feltáratlan, bőséges, elsődleges levéltári forrásanyagra támaszkodtam. Az általam használt dokumentumok döntő többsége a Bécsi Osztrák Hadilevéltárban (Österreichisches Kriegsarchiv, Wien) és a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban található.

Munkám elkészítése közben lehetőségem nyílt a bécsi Osztrák Hadilevéltárban több éves kutatást folytatni, ahol 2005 és 2008 között a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Bécsi Levéltári Kirendeltségének vezető-helyetteseként, majd 2008 és 2012 között annak vezetőjeként dolgoztam.

Ottani kutatásaim során a legalapvetőbb forrásként hasznosítottam a császári és királyi hadsereg, illetve haditengerészet németül vezetett tiszti minősítési lapjait (*Qualifikationsliste*), továbbá fő anyakönyvi lapjainak (*Haupt Grundbuchsblatt*) különböző sorozatait. Jelentős forrást képeztek a császári és királyi Hadsereg-Főparancsnokság Sajtóhadiszállása (*Armee-Oberkommando, Kriegspressequartier*) számára a tábornokok által még az első világháború éveiben saját kézzel írt, katonai pályafutásukat és fontosabb beosztásaikat felvázoló önéletrajzok. A bécsi Hadilevéltárban található személyi hagyatékok (*Nachlässe*) és kéziratok (*Manuscripte*) is értékes kiegészítésekkel szolgáltak egy-egy életpálya felvázolásához. A hagyatékok között akad néhány igen terjedelmes, amely több tíz vagy akár száz doboznyi anyagot is magába foglal, ilyen pl. Franz Conrad von Hötzendorf vagy Kövess Hermann tábornagyoké. Kisebb pontosítások elvégzéséhez (így pl. az előléptetések, kinevezések, nyugdíjba helyezések, aktiválások pontos dátumának megállapításához), nagyon hasznosnak bizonyultak a közös Hadügyminisztérium elnöki sorozatának (*Kriegsministerium, Präsidialreihe*), valamint Őfelsége Katonai Irodájának (*Militärkanzlei Seiner Majestät*) a Kriegsarchivban fellelhető iratanyagai. A bécsi Hadilevéltárban található gyászjelentés-gyűjtemény (*Partensammlung*), továbbá az 1919-től az Osztrák Köztársaság területén letelepedett tábornokoknak nyugdíjat folyósító szervezet (*Versorgungsamt*) aktáiból az Ausztriában elhunyt generálisok jelentős részének halálozási dátuma is megállapítható volt.

A felsoroltakon kívül néhány nélkülözhetetlen levéltári segédlet is elősegítette az anyagban való elmélyedést. Ezek közül elsősorban a Ludwig Hubatka és Julian Pallua-Gall

által összeállított három kötet, illetve a nyugdíjas tábornokokat számba vevő iktatókönyvek (*Pensionsbücher*) érdemelnék említést.

A budapesti Hadtörténelmi Levéltárban végzett kutatásaim során feltártam és feldolgoztam a pályafutásuk kezdetétől vagy csak részben a magyar királyi honvédségnél szolgált első világháborús generálisok magyarul vezetett tiszti minősítési lapjait (*Anyakönyvi lapok* elnevezéssel, amelyek megfelelnek a bécsi *Qualifikationslisték*nek); a Levéltár *Personalia* gyűjteményében található, hasznos kiegészítésekkel szolgáló személyi hagyatékokat; továbbá a *Tanulmánygyűjtemény* egyes tanulmányait, amelyek kiegészítő információkkal szolgáltak egy-egy tábornoki életpályához vagy az általuk alkotott írásművekhez. Áttekintettem a *Honvédelmi Minisztérium* – 1919–1945 között a nyugdíjas tisztek ügyeivel és azok elbírálásával foglalkozó – 4. osztályának, valamint az 1875–1945 között keletkezett, a magyar királyi honvédségnél szolgáltakra vonatkozó egészségügyi *Felülvizsgálati iratok gyűjteményének* anyagait. Utóbbiak még a világháború éveiben, illetőleg 1918 után Magyarországon letelepedett vagy a Horthy-hadseregben tovább szolgált tábornokok pályafutásának tanulmányozásához bizonyultak hasznosnak.

Az Országos Széchényi Könyvtár Plakát és Aprónyomtatvány Tárának *gyászjelentésgyűjteménye* segítségével a Magyarországon elhunyt generálisok egy részének halálozási adatait sikerült meghatározni.

A nyomtatott hivatalos kiadványok közül az 1914–1922 között a közös hadsereg és a császári-királyi Landwehr, illetve az Osztrák Szövetségi Hadsereg számára hivatalosan megjelentetett német nyelvű *Verordnungsblatt*, valamint a magyar királyi honvédség részére kiadott *Rendeleti Közlöny* személyügyi része az előléptetések, új beosztásba helyezések, kitüntetések dátumainak nyomon követésénél; a k. u. k. hadsereg, a császári-királyi Landwehr és a magyar királyi honvédség 1914–1918 között éves rendszerességgel megjelentetett *tiszti személynévsorai* (magyarul névkönyvei) a mű lexikon részében szereplő tábornokok pontos és teljes névsorának összeállítása, az 1914 előtt kiadottak az egyes alakulatok állomáshelyeinek beazonosítása során bizonyultak alapvető forrásnak. Az utolsóként kiadott hadseregbeli tiszti névtár adatai azonban az 1918. szeptemberi helyzetet tükrözik. Emiatt rendkívül hiánypótló a Jörg C. Steiner által az 1918. december 31. állapotok alapján összeállított kötet.

A fentiekben felsorolt levéltári forrásokon kívül munkám elkészítésekor az idegen és magyar nyelvű szakirodalom egyes eredményeire szintén támaszkodtam, azokból módszertani útmutatásokat is kaptam.

A témakört felölelő, főként idegen nyelven megjelent szakirodalomról általánosságban elmondható, hogy leginkább csak részfeldolgozások születtek, főként osztrák, német vagy angolszász, elvéve magyar szerzők tollából.

A Habsburg-monarchia első világháborús szereplését a mai napig legalaposabban az Edmund Glaise von Horstenau és Rudolf Kiszling által szerkesztett, az 1930-as években kiadott, hétkötetes *Österreich-Ungarns letzter Krieg* című osztrák vezérkari munka foglalja össze.

A két világégés között született néhány életrajzi mű, amely többé-kevésbé jól hasznosítható volt a kutatásokhoz. Ide tartozott például Rudolf Peerz Kövess Hermann tábornagyról, a Monarchia utolsó hadsereg-főparancsnokáról írt ismeretterjesztő műve. Az osztrák levéltáros-történész Rudolf Kiszling az 1960-as, 1970-es években több kisebb terjedelmű életrajzi összefoglaló művet is írt az első világháborúban érdemeket szerzett tábornokokról. Az utóbbi két-három évtizedben német és osztrák történészek, levéltárosok tollából megjelent néhány modern szemléletű és egyben olvasmányos életrajz, így pl. Ernest Bauer két horvát születésű tábornokról, Svetozar Borojević tábornagyról 1985-ben, Stefan Sarkotić vezérezredestől 1988-ban írt könyve, továbbá Rudolf Jeřábek Oskar Potiorek tábornagyról 1991-ben kiadott munkája. Cseh hadtörténészek is készítettek egy rövidebb terjedelmű összefoglalást a cseh(szlovák) származású generálisokról. A Franz Conrad von Hötzendorf vezérkari főnökről napvilágot látott irodalom igen kiterjedt. A régebben íródottak közül August Urbanski von Ostrymiecz, valamint Oskar Regele alapos munkái érdemelnek említést, a legújabbak sorából az angol Lawrence Sondhaus 2000-ben napvilágot látott tényyszerű életrajza emelhető ki. Utódáról, Arthur Arz életéről és 1917–1918-as vezérkari főnöki ténykedéséről az osztrák Oskar Regele jelentetett meg korrekt összefoglalót.

Jól felhasználható még néhány, a Monarchia legmagasabb katonai kitüntetésével, a Mária Terézia Katonai Rend valamelyik fokozatával jutalmazott és a világháborúban kimagasló fegyvertényt véghezvitt tábornok életrajzának kiegészítéséhez az Oskar von Hofmann és Gustav von Hubka által szerkesztett kötet.

A bécsújhelyi katonai akadémiát végzett tisztek adatainak pontosításához, további soruk, beosztásaik nyomon követéséhez nyújtottak segítséget Johann Svoboda és Julius Lustig-Prean von Preanfeld munkái. A lovasezredek dualizmus időszaka alatt állandóan változó helyőrségeinek pontos megállapításánál jó szolgálatot tettek Alphons Wrede összefoglaló művének vonatkozó kötetei.

Igen alapos és nagyon gazdag, valamint tényeiben megbízható jegyzetapparátussal bír Peter Broucek, az osztrák Hadilevéltár korábbi igazgató-helyettesének Edmund Glaise von Horstenau, illetve Theodor Ritter von Zeynek visszaemlékezéseit közreadó két műve. Az osztrák hadtörténetírás történetét összefoglaló, a Peter Broucek – Kurt Peball szerzőpáros által írt kötet néhány jelentősebb írói életművel rendelkező tábornok rövid, kivonatos életrajzát és fontosabb műveinek listáját tartalmazza. Hasznos kiegészítésekkel szolgált több, a Monarchia felbomlásakor Ausztriában letelepedett tábornok 1918 utáni sorsát illetően Wolfgang Doppelbauer munkája.

Külön műfajt képeznek az egyes tábornokokról különböző színvonalon megírt, nagyobb bécsi könyvtárakban megtalálható kiadatlan doktori disszertációk. Kiemelendő közülük Georg Ludwigstorff két, a Monarchia tábornagyairól és vezérezredeseiről írt jól használható és színvonalas összefoglaló műve, valamint Alföldi László Mihály a magyar származású generálisokról, továbbá Joachim Listnek a Habsburg főhercegekről írt munkája.

Támaszkodtam az elmúlt évtizedekben megjelent osztrák vagy német kiadású lexikonok adataira is, amelyek rövid és sokszor igen hiányos szócikkei fenntartásokkal, de felhasználhatóak voltak. Ezek közé tartozik az Osztrák Tudományos Akadémia által 1957-től folyamatosan kiadott *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, amelynek befejezése – jelenleg csupán az Sz betűnél tart a sorozat –, még várat magára. Hasznosítható néhány részletesebb életrajz a *Neue Österreichische Biographie 1815–1918* című, 1923–1987 között megjelent 22 kötetes sorozatból. Több német kiadású lexikon ismert osztrák szerzők által írt bővebb szócikke is értékes életrajzi információkat tartalmaz. A Habsburg uralkodócsaládhoz tartozó főhercegekről tudhatunk meg többet Brigitte Hamann kézikönyvéből. Haszonnal forgathatók a különböző osztrák nemesi lexikonok is, mindenekelőtt Karl Döfering, Peter Frank-Döfering és Karl Friedrich Frank munkái.

A két világháború között kiadott német nyelvű katonai szakfolyóiratok, mint pl. az 1929-ig *Militärwissenschaftliche und Technische Mitteilungen*, majd 1930-tól 1944-ig

Militärwissenschaftliche Mitteilungen, az 1920–1938 között megjelent *Österreichische Wehrzeitung* lapjain egy-egy tábornok elhalálozása alkalmával megjelent nekrológok szintén felhasználhatóak voltak.

A hazai szakirodalomból is számos művet hasznosítottam. A két világháború között kiadott feldolgozások sorából a javarészt vagy végig a magyar királyi honvédségnél szolgált tábornokok pályafutásának felvázolásához jó kiindulópontnak bizonyult a Berkó István által szerkesztett, *A magyar királyi honvédség 1868–1918* című, egyes fejezeteit tekintve nem egyenletes színvonalú, de a honvédség történetéről máig legteljesebb összefoglalást adó kötet.

Segítséget nyújtottak a mű elkészítéséhez a tábornokok – forrásértéküket tekintve igen eltérő – nyomtatásban megjelent visszaemlékezései. Említést érdemelnek az egyik legnépszerűbb honvédtábornokként jelentős harci sikereket elért Szurmay Sándor, valamint a katonái körében mindig nagy népszerűségnek örvendő József Ágost főherceg magyar nyelvű memoárjai. A magyar nyelvű életrajzi művek közül meglehetősen ismert Gabányi János József Ágost főhercegről írt könyve.

A két világégés közötti időszakban a dualista állam közös hadseregének különböző fegyvernemeihez tartozó, továbbá honvédezredeinek történetét is feldolgozták. Azokban általában szerepelnek az ezred, illetve azon seregtestek (dandár, hadosztály, hadtest, hadsereg) parancsnokainak rövid életrajzai is, amelyek kötelékében az adott csapattest hosszabb-rövidebb ideig harcolt valamelyik fronton.

Az újabb magyar nyelvű irodalomból módszertani megállapításaik miatt fontosak Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*; Szakály Sándor: *A magyar katonai elit 1938–1945* és *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945* című munkái. Nélkülözhetetlenek bizonyultak Deák István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918*, valamint Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály 1850–1914* címet viselő, a dunai birodalom tisztikarát történelmi és szociológiai szempontból egyaránt bemutató munkái. Pollmann Ferenc Tersztyánszky Károly vezérezredestől megjelent monográfiája pedig irányt mutathat a további hasonló művek megírásához.

Feltétlenül említést érdemel a *Révai Új Lexikona* 18 kötete, valamint a *Magyarország az első világháborúban* címet viselő lexikon, továbbá az *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, amelyekben több, magyar szempontból is fontos tábornok rövid életrajza szerepel szócikként.

A Monarchiában, illetve külföldön adományozott kitüntetések azonosításánál igen nagy haszonnal forgattam Makai Ágnes és Héri Vera két kitűnő munkáját. Nélkülözhetetlen adatok forrásai a különböző magyar nemesi lexikonok is, elsősorban Kempelen Béla, dr. Gerő József és Gudenus János József művei.

A két világhégés között megjelent magyar katonai szakfolyóiratokban, pl. az 1920–1930 között *Magyar Katonai Közlöny*, majd 1931-től 1944-ig *Magyar Katonai Szemle* néven létezett periodikában, továbbá a *Nyukosz* című lapban a Magyarországon élt tábornokok elhalálása után kisebb nekrológokat közöltek neves korabeli szakírók, melyeket jól tudtam hasznosítani a haláladási adatokra és a háború utáni tevékenységre vonatkozóan.

A téma feldolgozása során több módszertani probléma is felmerült. Elsőként említendő, hogy az első világháborúban szolgált császári és királyi tábornokokról korábban nem készült teljes, valamennyi generálist magába foglaló lajstrom, tehát először össze kellett állítanom az 1914–1918 között megjelent hivatalos tiszti sematizmusok és levéltári források alapján egy mindenkit tartalmazó pontos névjegyzéket.

Az osztrák–magyar uralkodó, I. Ferenc József és utóda I. (IV.) Károly, mint legfelsőbb hadúr viselték ugyan a tábornagyi uniformist, de ők értelemszerűen kívül álltak minden rangsorrenden. A világháborúban szövetséges külföldi uralkodókat (II. Vilmos német császár I. Ferdinánd bolgár cár, illetve V. Mohamed török szultán), akik csupán kölcsönösségi alapon, tiszteletbeli címként használták a császári és királyi tábornagyi rangot és mutatkoztak Monarchiabeli látogatásokon ilyen egyenruhában, nem tettem vizsgálódásaim célpontjává. Néhány generális neve (főként a szláv származásúaké) pontatlanul szerepel a tiszti névkönyvekben, amelyeket – összehasonlítva a nevek tiszti minősítési lapokon található írásmódjával –, sikerült helyesbítenem.

A téma kutatása során az egyik legnagyobb nehézséget a rendelkezésre álló forrásanyag földrajzi szétszórtsága okozta. A dokumentumok legnagyobb része Bécsben, Budapesten és Prágában található. Az első világháborút lezáró Párizs környéki béketárgyalásokon hozott döntés értelmében Ausztria és a Monarchia többi utódállama egymással kétoldalú szerző-

déseket kötöttek, amelyek következtében tekintélyes mennyiségű levéltári anyag került Csehszlovákiába, Lengyelországba, Romániába, Jugoszláviába, Olaszországba, ahol egy részük az azóta eltelt évtizedek történelmi eseményei következtében megsemmisült vagy eltűnt.

A feldolgozás során komoly akadályt jelentett, hogy alig vagy egyáltalán nem követhető a tábornokoknak a Monarchia széthullása utáni sorsa. Elsősorban a későbbi Kisantant országokba vagy még távolabbra kerültek és ott letelepedettek életútjáról tudunk keveset, míg az Ausztriában vagy Magyarországon maradtak háború utáni pályája több-kevesebb részletességgel végigkísérhető. Néhány esetben az Ausztria vagy Magyarország területén kívül elhunyt személyek halálozási dátumát nehezen lehetett megállapítani, arra vonatkozóan gyakran több, egymásnak ellentmondó adat is fennmaradt. Nehézségekbe ütközött meghatározni a különböző címek és rangok, főként 1918 utáni adományozásának pontos dátumát is.

Hasonlóan sok fejtörést okozott egyes esetekben az eredeti forrásokban szereplő német elnevezések magyarra átültetése. Ezek egy részének nem volt korabeli magyar nyelvű megfelelője, más részüknek esetleg lehetett, de számomra nem volt ismert, ezért több alkalommal megtartottam az eredeti német elnevezéseket.

Az általam kitűzött egyik fontos kutatási cél a magyar nemzetiségűnek tekinthető tábornokok kiválasztása (pl. a generális nevének a lexikon szócikkben magyar írásmóddal történő feltüntetése miatt) volt, amely az egyik legnehezebb feladatnak bizonyult. Főként úgy, ha tudjuk, hogy az egész császári és királyi tiszti és tábornoki kart nemzetek felettség, a nemzeti identitás hiánya jellemezte, a haderő pedig közömbös volt ebben a kérdésben. Kézenfekvőnek tűnt, hogy a történelmi Magyarország területén születetteket mind magyarnak tekintsem, ebbe a kategóriába az általam vizsgált 178 személy több mint egyharmada (66 fő) tartozott. Ebben a számban azonban már benne volt számos, más nemzetiségű „Tornisterkind”, azaz valamely katonacsalád éppen magyar garnizonokban született fia is. Leszűkítettem a számba jöhetőket, a saját magam által felállított kritériumok alapján magyar nemzetiségűek közé azokat soroltam, akik a történelmi Magyarország területén születtek, magyar honosak voltak, magyarul is tökéletesen beszéltek, nevük is magyar, horvát vagy németes hangzású volt, magyar nemesi címet vagy rangot birtokoltak, főként a közös hadsereg magyarországi kiegészítésű és/vagy a magyar királyi honvédség alakulatainál, intézményeinél szolgáltak, 1918 után Magyarországon éltek nyugdíjas éveiket. Ezen hét fő ismérv közül mindnek, de legalább hatnak történő megfelelés alapján a tábornoki kar elitjének 14%-át (25 fő) tekintettem magyarnak.

Nevüket a kötet lexikon részében magyar írásmóddal tüntettem fel elsőként, azonban mindennütt megadtam zárójelben a név szintén elterjedt német változatát. Minden más esetben az általában használt német vagy más nemzetiségi névváltozatot részesítettem előnyben.

Több szempontot nem tettem vizsgálódásaim tárgyává az értekezés lexikon részének megírása közben, így például a generálisok nem a tábornoki karba tartozó testvéreinek nevét, számát és foglalkozását; a tábornokok nemzetiségét; feleségeik nevét; családjuk anyagi helyzetét; jövedelmi viszonyaikat, amelyeket a korabeli dokumentumokon nem tüntettek fel. Nem vizsgáltam a tábornokok világháború alatti részletes ténykedését (pl. az egyes frontokon milyen csatákban vettek részt), mivel az már meghaladta volna a mű kereteit.

Alapvető irányelvnek tekintettem, hogy munkám minél információgazdagabb legyen, ezért akikről rendelkezésre állt első világháború előtt vagy alatt, illetőleg később készült fényképfelvétel, magától értetődően helyet kapott a műben, hiszen a tábornokkal való „vizuális találkozás” is fontos információkkal szolgálhat a kötet használója, olvasója számára.

*Az értekezés főbb tudományos eredményei és megállapításai,
valamint hasznosítási lehetőségei*

Értekezésem legfontosabb tudományos eredményének azt tartom, hogy a nemzetközi szakirodalomban ez az első monografikus és lexikális összefoglalást adó mű az első világháborús osztrák–magyar tábornoki kar legfelső rétegéhez tartozók életpályájáról. A téma korábban még sem magyar, sem idegen nyelven, ilyen alaposan és mélységig nem került feldolgozásra. A további levéltári alap kutatásokat feleslegessé teszi a témakörben. A kutatás jelenlegi eredményei alapján elmondható, hogy az osztrák-magyar első világháborús tábornoki kar életútjának feltárása – hadtestparancsnoki szinttel bezárólag – teljes. A munka olyan adatokat, eddig a szakemberek által sem ismert, alapvetően új információkat tartalmaz, amelyek jelentős mértékben hozzájárulnak a Nagy Háború osztrák–magyar hadseregének, tábornoki és tisztikarának objektív megítéléséhez, valamint a Monarchia katonai elitjéről korábban alkotott kép teljesebbé tételéhez.

A kötet tudományos értékét főleg az alapos és széleskörű levéltári kutatásokra épülő tényanyag adja, mely olyan pontatlanságokat és bizonytalanságokat oszlat el, melyek főleg a népszerűsítő vagy kevésbé tudományos jellegű feldolgozások, cikkek alapján kerültek be a köztudatba.

Elsőként foglaltam össze az első világháborús császári és királyi tábornoki kar általános jellemzőit, tekintettem át a téma kutatása során felmerült nehézségeket és módszertani problémákat, mutattam be a témakör kutatásához rendelkezésre álló német és magyar nyelvű levéltári forrásokat, valamint a nyomtatott formában megjelent magyar és idegen nyelvű szakirodalmat.

Először készült részletes és összefoglaló történeti-statisztikai kimutatás egy szűkebb társadalmi csoport – jelesül a Nagy Háborúban részt vett osztrák–magyar tábornoki kar – elitjének életkori, vallási összetételéről, családi viszonyairól, származásáról és társadalmi mobilitásáról, iskolai végzettségéről, nyelvismeretéről, különböző címeiről és rangjairól, kitüntetések formájában megnyilvánuló elismeréseiről, háborús tapasztalatairól vagy azok hiányáról, tisztii előmeneteléről és karrierjéről, szolgálati beosztásairól és katonai pályájáról, valamint a közülük írói tevékenységet folytatókról.

A műben első alkalommal kerestem és adtam választ arra a sokakat érdeklő kérdésre, hogy kik és hányan tekinthetők magyar nemzetiségűnek a kötetben szereplő világháborús generálisok közül.

Az egyes tábornoki életpályák részletes történeti-statisztikai vizsgálatának eredményeként összefoglalóan kijelenthetjük, hogy az osztrák–magyar szárazföldi haderőt a Nagy Háború folyamán zömében végig aktívan vagy csupán annak egy részében szolgáló, 50-es és 60-as éveikben járó, fele arányban az osztrák tartományokban, illetve harmadrészben Magyarországon született, néhány kivétellel római katolikus vallású, túlnyomó többségében nős és családos, középrétegekből és értelmiségi családokból származó, kétharmados arányban katonai akadémiát és vezérkari szakiskolát végzett, négy-hat nyelven beszélő, öröklött, illetőleg saját jogon szerzett nemesi címet vagy rangot birtokló, számos rangos hazai és külföldi kitüntetéssel bíró, háborús tapasztalatokkal nem vagy csak alig rendelkező, tényleges tábornoki rangokat viselő, pályájuk során főként a császári és királyi hadseregben szolgálatot teljesített, vezérkari és csapattiszti szolgálati tapasztalatokat egyaránt szerzett, közel felerészben írásműveket is publikáló, mintegy egy heted részben magyar nemzetiségűekből álló tábornoki elit irányította, amelynek tagjai főként a világégés utáni két évtizedben, 70-80 éves korukban hunytak el, néhány kivételtől eltekintve a Monarchia utódállamaiban. A legmagasabb rangot elért és ezzel együtt a haderő legfontosabb posztjait betöltő, a kor hadászati és harcászati alapelveit többé-kevésbé megfelelően alkalmazó generálisoknak jelentős szerepük volt abban, hogy a birodalom soknemzetiségű hadserege végig egységes maradt, általában jól megállta helyét a frontokon – sőt időnként jelentős győzelmek kivívására is képes volt –, s 1918. november elején még akkor is harcolt, amikor a Monarchia államalakulatként már megszűnt létezni.

Értekezésem a vizsgált időszak szűk társadalmi elitjének bemutatásával olyan alapkérdésnek tekinthető, amely általában az első világháború hadtörténetével, Magyarország és az Osztrák–Magyar Monarchia Nagy Háborús szereplésével foglalkozó had-, társadalom- és köztörténészek, a hadtudomány más területeivel foglalkozó kutatók számára is nélkülözhetetlen. Eredményei fogódzót nyújthatnak a korszak különböző társadalmi rétegei, csoportjai elitjét górcső alá vevő további történeti-statisztikai és szociológiai kutatások megindításához. Kézikönyvként hasznosítható a hadtudományi, hadtörténeti kutatások során, oktatói segédletként a katonai és polgári felsőoktatásban. Hozzájárulhat a katonai vezetéselmélet, a vezetői pályák területén folytatott kutatómunka sikeréhez. Meggyőződésem szerint hasznos információkkal, jelentős adalékokkal szolgál a csupán ezen időszak eseményei, hadtörténelmi vonat-

kozásai iránt behatóbban érdeklődők, mint például a felsőoktatási intézmények hallgatói és a középiskolások számára is.

Tekintettel az Osztrák–Magyar Monarchia hadtörténete, valamint a téma különlegessége iránt külföldön (így a szomszédos és a NATO partnerországokban) is megnyilvánuló szakmai érdeklődésre, a mű idegen nyelvű (angol, német, olasz) kiadása mindenképpen számításba jöhet.

Úgy vélem, értekezésemnek a fentebb felsorolt tudományos eredményei és sokoldalú hasznosíthatósága révén a hadtudomány, ezen belül elsősorban a hadtörténelem elméleti és gyakorlati fejlődésére gyakorolt hatása sem elhanyagolható, továbbá hozzájárul a nemzeti hadtudomány, ezáltal a honvédelem és közvetve a nemzetközi béke és biztonság fejlődéséhez.

Az értekezés témaköréhez kapcsolódó legfontosabb publikációk jegyzéke

Önálló könyvek

1. *Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország I. világháborús képes albuma.* Scolar Kiadó, Budapest, 2003.
2. *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyok.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.

Társszerzős könyvek

3. Paolo Pozzato – Tibor Balla: *Il Piave. L'ultima battaglia della Grande Guerra.* Gino Rossato Editore, Novale-Valdagno, 2005. („Diario del Magg.Gen. Paul Hegedűs – comandante dell' 11^a Divisione di cavalleria Honvéd dal 16 ottobre fino al 24 novembre 1918” című utolsó fejezet 195–204. o., továbbá képválogatás.)
4. Tibor Balla – Patrizia Dal Zotto – Paolo Pozzato: *L'Inferno di Pietra. Austriaci ed Ungheresi sul Carso.* Editore Itinera Progetti, Bassano del Grappa, 2009. („Il 17. reggimento della Regia fanteria Honvéd nella Grande Guerra: cenni storici” című utolsó fejezet, 208–221. o., továbbá képek és térképek válogatása.)

Könyvfejezetek

5. *Az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezete, a Magyar Királyi Honvédség (1900–1918).* In: *Magyarország a XX. században.* I. kötet. (Főszerk. Kollega Tarsoly István.) Babits Kiadó, Szekszárd, 1996. (285–301. o.)
6. *Magyarország az első világháborúban.* In: Andy Wiest: *Az I. világháború képes története.* Mérték Kiadó, Budapest, 2003. (250–259. o.)
7. *Az isonzói csaták; A caporettoi áttörés.* In: Hermann Róbert (szerk.): *Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái.* Corvina Kiadó, Budapest, 2003. (226–254. o.)
8. *Magyar katonák az első világháború hadszínterein.* In: Horváth Miklós (szerk.): *A Nagy Háború másik arca. A lövészárkok hétköznapijai.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. (7–18. o.)
9. *Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje; Az olasz front.* In: *Magyarország az első világháborúban.* (Főszerk. Romsics Ignác.) Kossuth Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2010. (23–41., 75–92. o.)

10. *Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó katonai erőfeszítése az első világháború olasz frontján.* In: 1918. Korszakvége-korszakkezdete. Sfârșit și început de epocă. Coordonatori: dr Cornel Grad, și Viorel Ciubotă. Editura „Lekton” Zalău și Editura Muzeului Sătmărean. 1998. (143–154. o.)
11. *Madžarski prispevek k preboju pri Kobaridu.* In: Kobarid, Caporetto, Karfreit 1917–1997. (Szerk. Željko Cimprič.) Kobarid, 1998. (29–34. o.)
12. *Il contributo dato dagli Ungheresi allo sfondamento di Caporetto.* In: Kobarid, Caporetto, Karfreit 1917–1997. (Szerk. Željko Cimprič.) Kobarid, 1998. (161–166. o.)
13. Balla Tibor – Pollmann Ferenc: *Ferenc József magyar katonái.* In: Fazekas István – Ujváry Gábor (szerk.): *Császár és Király. Történelmi utazás: Ausztria és Magyarország 1526–1918.* Kiállítás az Osztrák Nemzeti Könyvtár Dísztermében. 2001. március 8. – május 1. Katalógus. Collegium Hungaricum, 2001. (97–100. o.)
14. Tibor Balla – Ferenc Pollmann: *Franz Josephs ungarische Soldaten.* In: István Fazekas – Gábor Ujváry (red.): *Kaiser und König. Eine historische Reise: Österreich und Ungarn 1526–1918.* Ausstellung im Prunksaal der Österreichischen Nationalbibliothek, 08. März – 01. Mai 2001. Katalog. Collegium Hungaricum, 2001. (97–100. o.)
15. *Az Osztrák–Magyar Monarchia magyar katonái az első világháborúban.* Hadtörténelmi Közlemények, 2002/1. sz. (189–195. o.)
16. *Hungarian Soldiers of the Austro-Hungarian Monarchy in the Great War.* ACTA. Military conflicts and 20th century geopolitics. Athens, 19–25. August 2001. Hellenic National Defense General Staff, 2002. (395–404. o.)
17. *Przemysł ostroma, Az olasz hadszíntér, Magyar katonák távoli hadszíntereken, Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai veresége és felbomlása.* In: *Boldogtalan hadiidők... 1914–1918.* (Szerk. Ravasz István.) Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2004. (42–46., 53–59., 75–79., 84–87. o.)
18. *Die ungarische Soldaten der Österreichisch–Ungarischen Monarchie im Ersten Weltkrieg.* In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs.* Herausgegeben von der Generaldirektion. Band 51. Studien Verlag. Innsbruck–Wien–Bozen, 2004. (285–299. o.)
19. *Die Organisation und Tätigkeit des österreichisch–ungarischen Kriegspressequartiers im Ersten Weltkrieg.* In: *War, Military and Media from Gutenberg to Today.* Edited by Major General (Ret.) Ph.D. Mihail E. Ionescu. Military Publishing House, Bucharest, 2004. (135–142. o.)
20. *A magyar királyi honvédség hagyományai; A Ludovika Akadémia; A magyar tisztképzés kezdete; Az Osztrák–Magyar Monarchia laktanyái Budapesten; Doberdó magyar hősei; Magyar katonák az Isonzónál; A piavei csaták; Báró Hazai Samu vezérezredes, magyar honvédelmi miniszter.* In: Dr. Hermann Róbert – Dr. Czigány István – Dr. Veszprémi László (szerk.): *Szemelvények a magyar hadtörténelem témaköreiből. Honvédelmi nevelés és előképzés* II. kötet. Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományos Tanács Honvédelmi Nevelési Program Munkacsoport, Budapest, 2004. (426–431., 432–441., 442–449., 506–515., 516–526., 527–536., 546–552. o.)

21. *Az első világháborús osztrák–magyar tábornokok életrajzának kutatása.* Századok, 2005/1. sz. (83–100. o.)
22. *Az osztrák–magyar Sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban.* Hadtörténelmi Közlemények, 2005/1–2. sz. (141–151. o.)
23. *L'Ungheria e le truppe Ungheresi durante la battaglia di Vittorio Veneto.* In: *La battaglia di Vittorio Veneto.* Gli aspetti militari. A cura di Lorenzo Cadeddu e Paolo Pozzato. Gaspari editore, Udine, 2005. (78–83. o.)
24. *Első világháborús magyar tábornokok sírjai a bécsi Központi temetőben.* In: Dr. Ravasz István (szerk.): *Emlékek a Hadak útja mentén II. Avagy: hadtörténelem, kegyelet és társadalom.* HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2007. (177–180. o.)
25. Balla Tibor – Pollmann Ferenc: *A Magyar Királyi Honvédség az első világháborúban.* In: Dr. habil. Holló József Ferenc ny. altbgy. (a szerk. biz. elnöke): *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008. (67–75. o.)
26. *Il Ruolo delle Truppe Ungheresi nella Battaglia del Piave del giugno 1918.* In: *La Battaglia del Solstizio.* A Cura di Lorenzo Cadeddu e Paolo Pozzato. Gaspari editore, Udine, 2009. (129–142. o.)
27. *Military Troops Deployed to Carry Out Policy Duties in Hungary during the Last Year of the First World War.* In: *Military conflicts and civil populations. 34th Congress of the International Commission of Military History.* ACTA Tomo I. Commissione Italiana di Storia Militare, Roma, 2009. (305–315. o.)
28. *Az osztrák–magyar első világháborús tábornokok életrajzának kutatási nehézségei.* In: *Ethnographica et Folkrolistica Carpathica*, 14. (Szerkesztette Keményfi Róbert/Herausgegeben von Róbert Keményfi.) Collegium Hungaricum Füzetek/Hefte 2. Debrecen–Bécs/Wien, 2009. (95–103. o.)
29. *Forschungsprobleme der Biographien der österreichisch-ungarischen Generäle im Ersten Weltkrieg.* In: *Ethnographica et Folkrolistica Carpathica*, 14. (Szerkesztette: Keményfi Róbert/Herausgegeben von Róbert Keményfi.) Collegium Hungaricum Füzetek/Hefte 2. Debrecen–Bécs/Wien, 2009. (104–118. o.)
30. *Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó offenzívája az I. világháború olasz frontján.* In: „Mire lehullanak a levelek...” 90 esztendeje ért véget a Nagy Háború. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2009. (82–88. o.)
31. *Ungarische Verbände im Durchbruch bei Karfreit.* In: *Isonzofront 1915–1917. Die Kultur des Erinnerns.* (Herausgegeben von Vincenc Rajšp.) Slowenisches Wissenschaftsinstitut in Wien, Wien–Ljubljana, 2010. (137–145. o.)
32. *Az osztrák–magyar tábornoki kar elitje a Nagy Háborúban. Bevezetés egy lexikonhoz.* Hadtörténelmi Közlemények, 2010/3. sz. (605–646. o.)
33. *Érosz a hadszíntéren, avagy a Nagy Háború osztrák–magyar tábori és tartalék bordélyai.* Hadtörténelmi Közlemények, 2010/4. sz. (1023–1030. o.)
34. *Az osztrák–magyar hírszerző és kémelhárító szolgálat szervezete és működése az első világháborúban.* Évkönyv 2010. A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára évkönyve. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 2010. (108–116. o.)

35. *Katonai alakulatok karhatalmi bevetése Magyarországon az első világháború utolsó évében.* A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 12. Hadtörténeti Múzeum, Budapest, 2011. (63–73. o.)
36. *Osztrák–magyar tábornokok orosz hadifogságban az első világháború idején.* Hadtörténelmi Közlemények, 2012/3. sz. (847–862. o.)

Tudományos cikkek

37. *A caporettói áttörés 1917.* Rubicon, 2002/2. sz. (46–49. o.)
38. *A könnyűlovas huszár.* História, 2005/1–2. sz. (40–44. o.)
39. *Az ostromlott vár. Magyar katonák Przemysl védelmében.* Regiment, 2007/2. sz. (53–55. o.)
40. *Katonai alakulatok karhatalmi bevetései Magyarországon 1918-ban.* Rendvédelem-történeti Füzetek, XVI. évf. (2009). 19. sz. (13–17. o.)

Lexikon szócikkek

41. *Hadtudományi Lexikon.* (Főszerkesztő: Szabó József.) Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. (E kétkötetes kiadványban az Osztrák–Magyar Monarchia 10 legismertebb világháborús tábornokáról szóló szócikk szerzője voltam.)
42. *Révai Új Lexikona* I–XVIII. kötet. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996–2006. (25 szócikk a Monarchia első világháborús tábornokairól.)
43. *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs.* (Főszerk. Szijj Jolán, szerk. Ravasz István.) Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000. (50, magyar szempontból fontos k. u. k. tábornok rövid életrajza.)
44. *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002. (József Ágost főherceg címszó.)